

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כג

הלכה ח

לעולם יראה דייין עצמו כאילו חרב מונחת לו על צוארו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו, וידע את מי הוא דין ולפני מי הוא דין ומי עתיד להפרע ממנו אם נטה מקו האמת שנאמר "אלקים נצב בעדת אל", ואומר "ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה'."

הלכה ט

כל דייין שאינו דין דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל, וכל דייין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין הקדוש ברוך הוא גובה ממנו נפשות שנאמר "וקבע את קובעיהם נפש", וכל דייין שדין דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת כאילו תקן את כל העולם כולו וגורם לשכינה שתשרה בישראל שנאמר "אלקים נצב בעדת אל", ושוא יאמר הדיין מה לי ולצרה הזאת תלמוד לומר ועמכם בדבר משפט, אין לדיין אלא מה שעניו רואות.

הלכה י

ולעולם יהיו בעלי דינין לפניך כרשעים ובחזקת שכל אחד מהן טוען שקר ודון לפי מה שתראה מן הדברים, וכשיפטרו מלפניך יהיו בעיניך כצדיקים כשקבלו עליהם את הדין ודון כל אחד מהם לכף זכות.

שו"ת הרא"ש כלל קז סימן ו

...עוד שאלוהו הרבה שאלות, כי היה נראה להם כי רבי ישראל זה מסתיר דבריו ומשיב תשובות גנובות, ורצו לחקור ולדרוש ולהוציא הדבר לאמתו, ויפה כווננו, ונלאיתי לכתוב כולן שלמו' כל הטענות שעיקר הדין תלוי בהן, וקצת חקירות ודרישות. הנה אני רואה, שהדיינים חקרו ודרשו היטב, כדי שיברר רבי ישראל תשובותיו, כי היה תימא בעיניהם, איך פרעון גדול כזה יעשה במסתרים בקוצר זמן? וכווננו שיברר ר' ישראל דבריו, ודרשו ושאלו בכמה דברים שהיה ראוי שישב רבי ישראל על כל שאלה ושאלה, כדי שיתברר הדבר ויצא הדין לאמתו, והוא הסתיר במחשך מעשיו ודבריו, ולא רצה להשיב על שאלותם, פן יתפס בדבריו ויתברר השקר, ומן הדין היה לו להשיב על כל חקירות ודרישות שעשו. כדאמרינן בפ"ק דסנהדרין (ז): אמר רבי שמואל בר נחמני, אמר ר' יונתן: כל דייין שדין דין אמת לאמתו, משרה שכינה בישראל, שנאמר: "אלקים נצב בעדת אל"; ואמרינן: לאמתו, זהו דין מרומה, כשבא לפניו דין מרומה, יש לו לדיין לחקור ולדרוש בכל מיני חקירות ודרישות עד שיצא הדין לאמתו. והא דאמרינן בפרק שבועת העדות (ל:): מנין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה שלא יאמר: הואיל ועדים מעידין בפני, אחתכנו, ויהא קולר תלוי בצואר העדים, ת"ל: מדבר שקר תרחק; אלמא, שיש לו לדיין להסתלק מדין מרומה שלא לדונו;

ובפרק קמא דסנהדרין משמע, שזכות תחשב לו, שהוא משרה שכינה בישראל, אם הוא דין דין מרומה ודורש וחוקר כדי להוציאו לאמתו.

ותירץ רבינו מאיר מרוטנבורג ז"ל, דההיא דשבועות העדות מיירי כשהתובע טוען ברמאות, אז יסתלק הדיין ויפסיד הרמאי ברמאותו, שלא ימצא מי שישתדל בדינו לפסקו. והא דפרקא קמא דסנהדרין (ז) מיירי שהנתבע טוען ברמאות, ואם יסתלק הדיין מפני שהוא טוען ברמאות, נמצא שהוא משתכר ברמאותו, שלא ימצא מי שישתדל בדין, וישאר הגזל בידו; אלא מה יעשו הדיינים, יחקרו וידרשו בכל מיני חקירות ודרישות להוציא הדין לאמתו. כדאמרינן בריש סנהדרין (ב:): אמר ר' חנינא: דבר תורה, אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה, שנאמר: משפט אחד יהיה לכם, מה טעם אמרו דיני ממונות לא בעי דרישה וחקירה, כדי שלא תנעול דלת בפני לויין.

נמצא, כשהנתבע טוען ברמאות, לא שייך האי טעמא, ובעי דרישה וחקירה, וצריך הנתבע להשיב על כל מה שישאל הדיין. ואם אינו רוצה להשיב לדיין, ומכסה ומעלים דבריו ומשיב תשובות גנובות, כדי שלא יוכל הדיין לעמוד על אמתת הדין, מה יעשה הדיין, לזכותו אי אפשר, מאחר שנראה לו דין מרומה, כדאיתא בפרק שבועות העדות, ואם יסתלק מן הדין היינו זכות, כי בזה יפטר, אם שום דיין לא יזקק לדונו מפני שהוא טוען ברמאות ואינו רוצה להשיב על חקירות ודרישות, ונמצא חוטא נשכר.

ועל זה ועל כיוצא בזה נאמר: אין לו לדיין אלא מה שעניו רואות; וכיון שנראה לדיין שאם היה זה משיב על שאלותיו היה הדבר מתברר, ומחמת שלא יתברר הוא כובש דבריו, ויעשה הדיין כאלו השיב ונתברר שקרו, ויחייבנו מאומד הדעת, אעפ"י שאינו יכול לברר שקרו בביאור ובפי'. מאחר שהעדר הביאור בא מחמת רמאותו, שאינו רוצה להשיב על חקירות ודרישות כדי שיתברר שקרו, אומדנא דמוכח הוא, ורשאי דיין מומחה לדון באומדנא דמוכח כזה, ואין זה נקרא דברים שבלב, מאחר שהיא סברא מוכחת.

כההיא דפרק חזקת הבתים (נח): ההוא גברא דשמע לדביתהו דקא אמרה לברתה: אמאי לא צניעת באיסורא, הך אתתא עשרה בני אית לי ולית לי מאבוך אלא חד, כי קא שכיב אמר: כל נכסי לחד ברא, לא ידעי להי מיניהו; אתו לקמיה דרבי בנאה, אמר להו: זילו וחבוטו ליה לקברא דאבוכוך עד דקאי ומגלי לכוון, כולהו אזיל, ההוא דבריה הוא לא אזל, אמר להו: כולהו נכסי דדא הוא, בריה הוא.

אלמא, כל דינא דלא איפשר לברורי, לא אמרינן "יהא מונח עד שיבא אליהו", אלא ידון הדיין לפי מה שעניו רואות, אומד דעתו בסברא מועטת, שנראה לו שאותו שהיה בנו היתה יראתו תקועה בלבו וחלק כבוד לאביו, ונתן לו כל הנכסים, כל שכן בנדון זה, שיש כמה ידיים מוכיחות שלא פרע זה, כאשר אבאר...

...כל זה סברתי והארכתי, להודיע שאין כח ורשות להוציא את הדין חלוק מתחת ידו, שצריך לגמור ולהשלים את הדין כדי להטיל שלום בעולם. ולכך נתנו חכמים רשות לדיין לפסוק לפי ראות עיניו, במקום שאין הדבר יכול להתברר בראיות ובעדיות, פעמים באומד הדעת, ופעמים כמו שיראה הדיין בלא טעם ובלא ראיה ובלא אומד

הדעת, ופעמים על דרך פשרה. ובדין זה, שהדבר ידוע שהנתבע טוען ברמאות, כמו שאבאר, לזכותו אי אפשר, כמו שאמר רז"ל: מדבר שקר תרחק, להסתלק אי אפשר, כמו שכתבתי, אם כן על כרחו זקוק הדיין לדונו לפי אומד דעתו...

תוספות בבא בתרא דף ה עמוד ב ד"ה דין אמת לאמתו

אמת לאפוקי דין מרומה אף על גב שהעדים מעידין אותו [אין מחתכים אותו] כיון שיודעים שמשקרים כדדרשינן "לאמתו" – שלא יטו את הדין.

מהרש"א חידושי אגדות בבא בתרא דף ה עמוד ב

והמשכילים יזהירו כו' הדמיון בזה כי הרקיע אף שהוא משתנה לכמה מראות משינוי הטבעיים ההויים בעולם התחתון הנה מראיתו האמיתית לספיר דומה והספיר לכסא הכבוד כדאמרינן בפרק כיסוי הדם כן הדיין המשכיל כשיראה הדין משונה כדין מרומה אין לילך אחריו לומר "אין לדיין אלא מה שענינו רואות" לפי העדות אך ידון אותו לפי אמיתות הענין וזהו דין אמת לאמתו כי לא יאמר לדון אותו דין אמת לפי עדות אך כשיראה בו דין מרומה יחתוך את האמת לפי אמתת הענין, ובזה יתדמה ג"כ לבוראו שהוא דיין אמת לפי אמתת הענין כי הוא יראה ללבב.

ולזה כווננו פ"ק דשבת כל דיין שדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה. והוא הפירוש שכתבו התוס' שם לאפוקי דין מרומה. גם בשמעתין דקדקו לפרש לשון אמת לאמתו דאמת לאפוקי דין מרומה כו'. ולאמתו שלא יטו כו' עכ"ל.

ובזה יפול קושית מהר"י קאר"ו בב"י טור ח"מ לפירוש התוספות דתיבת אמת הוי סגי להאי עכ"ל. ונעלם מעיניו דברי התוס' דבשמעתין גם מה שהוא פירש שם דאע"פ שידון הדיין דין אמת אם מצטרף לזה אהבת הדיין לזכאי או שנאת החייב לא הוי לאמתו עכ"ל א"א לומר כן דבפ"ק דסנהדרין אמרינן כל דיין שאינו דן דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר משוד עניים מאנקת אביונים וגו' ולפי' מהר"י קאר"ו אף כשאין דן דין אמת לאמתו ליכא ביה משוד עניים וגו' ולפירוש התוספות ניחא ודו"ק:

חתם סופר מסכת שבת דף י עמוד א

דין אמת לאמתו עיין תוס' ב"ב ח' ע"ב ומהרש"א בשמעתין חשב דזה סותר לפי' של ב"י בח"מ סי' א', ולפע"ד אלו ואלו דברי אלקים חיים, דאעפ"י שהוא צדיק ות"ח מ"מ אם יצורף לזה אהבת בעל הדבר או שנאתו אינו רואה לו חובה או זכות כי לבו ודעתו נוטה אחריו, ועי"ז בא להטות הדין שלא לרצונו. ועיין בזה לקמן קי"ט ע"א צורבא מרבנן פסילנא לי' לדינא וכו' עי"ש ותראה כי נכון:

תוספות יום טוב מסכת פאה פרק ח

וכן דייין שדן דין אמת לאמתו – ובגמרא פרק קמא דשבת (דף י) כל דייין שדן דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. וז"ל הב"י בריש טור חושן משפט. כתבו התוס' לאפוקי דין מרומה ע"כ. ונראה דבתיבת אמת הוי סגי ומאי לאמתו. וי"ל דאע"פ שידון הדיין דין אמת אם מצטרף לזה אהבת הדיין לזכאי או שנאתו לחייב לא הוי לאמתו עכ"ל. ורבינו בספר גור אריה בפרשת יתרו כתב ולי היה נראה שכך פירושו לאפוקי דין שודא דדייני שהדבר הזה אינו תולה באמת רק באומד ובמחשבה ואין זה לאמתו. וכן אם דן דין של שיקול הדעת כגון דפליגי תרי תנאי או תרי אמוראי וסוגיא דעלמא כחד אזלא והדיין פסק כך אין זה שפסק דין לאמתו דהא לא ידע שהאמת הוא כך רק סוגיא דעלמא כך הוא ולא נקרא דייין שדן דין אמת לאמתו שזה לא הוי רק כאשר פסק דין אמת ברור. ופי' זה אמת ברור עכ"ל.

ושני הפירושים אינו עולים ומתיישבים אלא לגמ' דשבת. אבל למשנתנו דמייתי לה מקרא ד"והיה ה' מבטחו" לא שייכי. לכך נ"ל דמשנתנו לאמתו ולא לשוחדו קאמרה והיינו "והיה ה' מבטחו" אינו מצפה לתשלום גמול. וכן קרא דכי השוחד יעור דמייתי לה בסיפא דמתני' מפרש רש"י בפ' משפטים לענין לשפוט אמת. ולפי זה וכל דייין שלוקח שוחד ומטה את הדין דתנן היינו אפי' לזכות הזכאי. ושפיר קרי ליה נטייה כיון שאינו פוסק מצד דרך האמת אלא מצד השוחד. [ועוד מצאתי להתוס' פ' קמא דבבא בתרא דף ח שכתבו אמת לאפוקי דין מרומה שאין מחתכין אותו וכו' לאמתו שלא יטו את הדין:

1. תוספות מסכת מגילה דף טו עמוד ב ד"ה זה הדין דין אמת לאמתו – נראה דמשום הכי נקט אמת לאשמועינן דבדין מרומה צריך לחקור העדים בטוב עד שיתבאר האמת ואז ידונו אותו לאמתו. תוספות הרא"ש מסכת שבת דף י עמוד א ד"ה דין אמת לאמתו. לאפוקי מרומה כדאמרינן בשבועות מנין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה ועדים מעידים עליו שלא יאמר אחתכנו ויהא קולר תלוי בצואר עדים תלמוד לומר מדבר שקר תרחק.